

Verslag Regiobijeenkomst

“Optimalisatie afvalwaterbeheer in het buitengebied: hoe doen we dat slim en duurzaam?”

Datum: 10 december 12.00 – 17.00 uur

Gemeentehuis Lochem,

Op 10 december werd in het gemeentehuis van Lochem in samenwerking met de werkgroep Achterhoek+ de tweede regiobijeenkomst Nieuwe Sanitatie gehouden. Circa 85 belangstellenden, voor het grootste deel vertegenwoordigers van gemeenten en waterschappen, luisterden onder leiding van Bert Palsma (STOWA) naar de stand van zaken met betrekking tot de meest recente ontwikkelingen en gingen met elkaar in discussie over kansen en knelpunten.

Jan Kottelenberg, wethouder van de Gemeente Lochem, heet iedereen hartelijk welkom op het nieuwe gemeentehuis. Hij schetst het belang van een goed afvalwaterbeheer in het buitengebied en geeft aan dat ook de gemeente Lochem, bijvoorbeeld met het project Armhoede, al de nodige stappen heeft gezet. Samenwerking, toekomstbestendigheid en duurzaamheid zijn belangrijke begrippen voor de toekomstige riolering. Hij wenst de aanwezigen een vruchtbare middag toe. Namens de Stichting RIONED biedt directeur **Hugo Gastkemper**, de wethouder het eerste

exemplaar aan van het rapport “Keuzeprocés Afvalwater Buitengebied” dat door STOWA en RIONED is opgesteld.

Bert Palsma, programma coördinator waterketen bij de STOWA, schetst in zijn inleiding het doel en het belang van deze middag. Het buitengebied is voor een groot deel gerioleerd of voorzien van IBA's. Maar daarmee zijn we er nog niet. De in de Achterhoek uitgevoerde studie, de directe aanleiding voor deze regiobijeenkomst, laat ook zien dat herinvesteringen de komende decennia opnieuw nodig zijn. Dat kan zijn omdat de capaciteit te gering wordt of omdat de inrichting is afgeschreven. Daarbij kan tegenwoordig uit tal van oplossingen worden gekozen. Dat zal niet meer centraal (vanuit Den Haag) gebeuren; in ieder gebied zullen de eigen afwegingen moeten en kunnen worden gemaakt. Met het Rapport Keuzeprocés Afvalwater Buitengebied willen STOWA en RIONED daarin ondersteuning verlenen. Hij benadrukt dat samenwerking daarbij belangrijk is, niet alleen tussen gemeente en waterschap maar ook met andere partijen, met burgers, landbouw en bedrijfsleven. Deze middag is niet alleen bedoeld om te vertellen hoe het moet maar vooral om partijen bij elkaar te brengen en zo de samenwerking op gang te brengen.

Hugo Gastkemper, directeur Stichting Rioned, gaat in op de landelijke ontwikkelingen. Hij benadrukt dat er de laatste decennia veel goeds is gebeurd. Maar de wereld staat niet stil. De maatschappij vraagt andere dingen van ons, we hebben meer technieken en de wereld om ons heen verandert.

De huidige drukriolering en IBA's kosten veel geld en functioneren niet optimaal terwijl het milieurendement in veel gevallen beperkt is. Met de slogan "Nieuwe sanitatie wordt oud" pleit hij ervoor hergebruik en decentrale zuiveringen, zeker in het buitengebied, nadrukkelijk als alternatief mee te nemen als er nieuwe investeringen nodig zijn. Het Bestuursakkoord zet daartoe aan en biedt daarvoor de benodigde beleidsruimte. Hij wijst erop dat ook het vergaand ontzorgen "uit" is, burgers zullen weer meer verantwoordelijkheden krijgen en raken daardoor meer betrokken. Er zullen steeds meer lokale en particuliere initiatieven komen. Daarmee lopen we ongetwijfeld tegen allerlei emoties op, veranderen is immers niet makkelijk, maar toch zullen we op de nieuwe ontwikkelingen in moeten spelen. Dat zullen we vooral ook samen moeten doen. De zorgplicht begint al bij de particulier; bij het zoeken naar oplossingen zullen waterschappen, gemeenten en bewoners daarom samen moeten werken. Dat kan lastig zijn erkent ook Hugo, het uitbesteden aan particulieren wordt door deskundigen vaak vol wantrouwen gezien. Toch mag dat het overdenken van een nieuwe aanpak niet in de weg staan. STOWA/RIONED kunnen daarbij helpen, met kennis, proeftuinen en kenniscoaches. Het bestaande kan goed zijn, maar het kan in de toekomst allicht beter of goedkoper.

Thijs de la Court, voormalig wethouder van de gemeente Lochem, nu secretaris van het Klimaatverbond Nederland, schetst onder de titel "van transitie-denken naar transitie-doen" de lokale dilemma's en lokale kansen. Hij constateert dat hoewel we maatschappelijk gezien juist naar een circulaire economie toe zouden willen die betaalbaar is, duurzaam en flexibel, ons huidige afvalwaterstelsel juist het tegenover gestelde is: kostbaar, weinig flexibel, kwetsbaar en niet gericht op terugwinnen van grondstoffen. Hij beschrijft hoe lastig het is om vanuit het bestaande systeem veranderingen te bewerkstelligen.

Nog onlangs is een nieuw persriool aangelegd om warm afvalwater van een zuivelfabriek naar een RWZI af te voeren, terwijl dat water ook lokaal benut had kunnen worden, nu zitten we weer voor jaren aan deze buis vast. Binnen de bestaande kaders was er geen ruimte om over meer duurzame grensoverschrijdende oplossingen na te denken. Om vanuit de huidige praktijk naar oplossingen te kunnen zoeken zal je bij nieuwe investeringen vanuit een helicopterview eerst het totale systeem moeten bekijken en je niet meteen richten op sub optimalisatie van een deel van het systeem. Het is dan van belang alle belangen in beeld te brengen en de doelen te formuleren. Of er andere vormen van sanitatie in het buitengebied mogelijk zijn hangt onder meer af van de vraag of het afvalwater lokaal veilig en hygiënisch verwerkt kan worden, of de omgeving ervan kan profiteren en of het systeem uiteindelijk effectief en efficiënt is.

Een transitie in het denken over de riolering in het buitengebied komt er niet zomaar. Een dergelijke innovatie is een proces dat goed begeleid moet worden. Er is samenwerking voor nodig, niet alleen tussen de ketenpartijen maar ook met de omgeving, bewoners, wijkverenigingen en landbouw. Opbouwwerkers zouden hierin een belangrijke rol kunnen spelen. Uiteindelijk zullen we moeten

werken aan een wederzijds vertrouwen. Dat kan bijvoorbeeld door geleidelijk aan via pilotprojecten ervaring op te doen, te experimenteren met wederzijdse openheid en uiteindelijk ook pilots daadwerkelijk op te schalen. Om dat mogelijk te maken is er leiding nodig van bestuurders, ambtenaren en samenwerkingsverbanden. Er moet ook ruimte zijn om te experimenteren en om fouten te maken. Daarop zijn veel organisaties niet ingesteld. Het vergt een andere manier van werken, waarbij we kennis delen, buiten de lijnen kleuren en elkaar successen gunnen. Maar het kan wel!

Een andere (bredere) visie op het rioolbeheer kan ook leiden tot een andere rol van de gemeente in het afvalwaterbeheer. De rol van de gemeente is nu nog vaak beperkt tot beheerder van een stelsel waarin tegen de laagste gemeentelijke kosten water van A naar B wordt verpompt. Een bredere visie kan ertoe leiden dat meer abstracte doelen als, duurzaamheid, burgerparticipatie en lokale werkgelegenheid leidend gaan worden. Door die kaders leidend te laten zijn kan het dagelijks beheer van het stelsel goed aan het private domein worden overgelaten. In een rol als regisseur houdt de gemeente zich niet langer met de details bezig en ontstaat er ruimte voor private partijen om via aanbestedingen (Design, Construct, Maintenance & Finance) tot innovatief maatwerk te komen dat voldoet aan de gestelde doelen.

Jan Wisse stelt in de discussie dat er vaak conflicterende bestuurlijke belangen zijn die een transitie verhinderen en vraagt hoe je daar mee om zou moeten gaan. Thijs geeft aan dat “heidagen” in zijn ogen daarvoor de beste oplossing zijn. In een veilige omgeving ruzie maken zal partijen nader tot elkaar brengen.

Bert Palsma benadrukt dat de gemeentelijke organisatie vaak wel een afdeling “middelen” hebben maar geen afdeling doelen, daardoor ligt de focus meteen al op het instant houden van de huidige infrastructuur. Thijs geeft aan dat je dit vooral bespreekbaar moet maken en het huidige hiërarchie en controlsysteem zou moeten doorbreken. Hij pleit voor vrijdenkers in de organisatie die, in een beschermde rol, innovaties zouden moeten aanjagen.

Marlies Dekkers, adviseur bij Broks&Messelaar, gaat in op het onderzoek Routeplanner Afvalwater Buitengebied Achterhoek+. Het onderzoek heeft uitgewezen dat het huidige stelsel zeker nog niet optimaal is en dat er belangrijke besparingen te behalen zijn. De vraag is echter hoe we vanuit de huidige situatie nu verder zouden moeten gaan. Het rapport adviseert dit te doen via 3 routes.

De eerste route richt zich op het faseren in de tijd. Tot 2025 zal het huidige systeem operationeel blijven en verder worden geoptimaliseerd. Daarbij is het wel gewenst lokaal pilots waarbij nieuwe technologieën wordt beproefd, uit te voeren. In de periode tussen 2025 en 2040 zullen er geleidelijk aan hybride systemen ontstaan en na 2040 als er grootschalig vervangen moet worden zullen nieuwe systemen daadwerkelijk een kans krijgen. De tweede route richt zich op het verbeteren van de bestaande situatie. Aandachtspunten zijn met name het capaciteitstarief, beheer en onderhoud en de foutieve lozingen. De studie laat zien waar de grootste kostenposten zitten en dus ook op welke onderdelen de komende periode de belangrijkste winst te behalen is. Sommige storingen komen niet zo vaak voor maar leiden wel tot hele hoge kosten; daar zou je bij voorkeur op moeten focussen. Ook bij het gebruik van het systeem door de

burgers is nog veel winst te halen. Door het opheffen van foutieve aansluitingen en aan te dringen op juist gebruik van het systeem kunnen veel kosten worden bespaard.

De derde route richt zich op de ontwikkeling van nieuwe systemen en technieken. Dat kunnen zowel natuurlijke als meer technische systemen zijn. Binnen de studie zijn verschillende systemen met elkaar vergeleken.

Tot slot bevat de studie een routeplanner waarlangs in de toekomst - uitgaande van het bestaande beleid - voor de problemen passende maatregelen kunnen worden geformuleerd. Marlies geeft aan dat in dit schema de burger vooral aan het eind van het proces betrokken zal worden. Samenvattend geeft ze aan dat de Achterhoek+ voor de korte termijn in zal zetten op een optimalisatie van beheer en onderhoud (hetgeen moet leiden tot 20% besparing op de beheerkosten), op de reparatie van het capaciteitstarief en op kennisontwikkeling door het opzetten van pilots Nieuwe Sanitatie.

In een eerste reactie verbaast Thijs de La Court zich erover dat de burgers in deze opzet zo laat betrokken worden. Hij pleit er juist voor de burgers meer en eerder te betrekken.

Via een panel worden nog vijf andere projecten kort belicht. **Peter Noordanus** was als bewoner betrokken bij zowel **Armhoede** als **Exel**. Op het landgoed Armhoede bij Lochem hebben de bewoners het initiatief genomen voor een verduurzaming van hun leefomgeving. De inzameling en verwerking van afvalwater was één van de vier speerpunten. Met behulp van een adviesbureau zijn de verschillende opties in beeld gebracht. Uiteindelijk is ook bij hem een nieuw systeem met helofyten aangelegd. Het heeft wel veel

impact gehad. Hij benadrukt het belang van burgerparticipatie en geeft aan dat medeverantwoordelijkheid en betrokkenheid tot goede oplossingen en kostenreductie kunnen leiden. De beide projecten maken duidelijk dat het betrekken van burgers zeer goed mogelijk is en tot goede resultaten kan leiden.

Paul Telkamp (TAUW) geeft aan dat door maatregelen te nemen bij grotere lozers in het buitengebied, zoals bijvoorbeeld recreatieterreinen, er ruimte op het bestaande drukriool kan ontstaan. In het project **Veluwe** wordt gekeken of de bestaande lozingen kunnen worden afgekoppeld; in het project **Lichtenvoorde** is sprake van een voorgenomen uitbreiding van de lozing op een leiding die eigenlijk geen capaciteit meer over heeft. Dat is een wezenlijk verschil die ook van invloed is op de betrokkenheid van de deelnemers. De eigenaren van de recreatieterreinen op de Veluwe doen aan het project mee omdat ze kansen zien zich hiermee op het gebied van innovatie en duurzaamheid te onderscheiden en ze hopen dat er wellicht sprake kan zijn van een vorm van medegebruik. Bijvoorbeeld als doolhof of voor de productie van brandhout. De campinghouders hebben mede daarom allen de voorkeur uitgesproken voor de meer natuurlijke systemen zoals helofytenfilters en wilgenfilters.

Bjartur Swart (STOWA) licht toe dat er in het project **Compostmeer** is gezocht naar de samenwerking met de landbouw. Ook in de landbouw is er expertise om organische reststromen te verwerken en er zijn zelfs boeren met helofytenfilters of andere zuiveringsinstallaties. Het ligt dan voor de hand om te onderzoeken of er combinaties mogelijk zijn. Als concreet voorbeeld wordt onder andere gekeken naar de inrichting van een zuiveringsveld voor een camping waarbij het afkomende maaisel gebruikt wordt als bodemverbeteringsmiddel. Op soortgelijke wijze wordt er nu ook al naar de mogelijkheden

bij boomtelers (Brabant) gekeken en bij de Dairy Campus, een proefboerderij voor de melkveehouderij in Friesland, naar mogelijkheden voor de combinatie met erfafspoelwater.

Bert sluit het eerste deel voor de pauze af door de sprekers te bedanken. Na de pauze wordt er in groepjes verder gediscussieerd over aanbevelingen, hobbels en knelpunten en worden de mogelijke kansen voor pilots en vervolgprojecten geïventariseerd. Bij de plenaire terugmeldingen worden de highlights uit de discussies belicht.

Uit de discussie over de aanbevelingen:

- In het vervolg meer en andere stakeholders te betrekken.
- Er zou een betere afstemming en balans moeten komen tussen de technuten en de vergunningverleners en handhavers.
- Er zouden nieuwe samenwerkingsafspraken moeten komen die zich vanuit een visie richten op de lange termijn.
- Maak een handreiking voor beleidsmedewerkers en rioleteurs waarlangs we verder zouden kunnen werken.
- Zorg voor meer flexibiliteit; voorzieningen zouden veel sneller dan nu moeten worden afgeschreven.
- Leg de focus in eerste instantie op de grotere (bedrijfsmatige) lozingen, daar is de meeste winst te behalen.
- Combineer afvalwater met andere organische afval(water)stromen ook met het oog op de verbetering van de waterkwaliteit.
- Begin voorzichtig, bouw eerst ervaring op.
- Denk bij toekomstige oplossingen ook aan de medicijnproblemen.
- Anticipeer nu al op de nieuwe wet- en regelgeving.
- Betrek niet meteen allerlei andere beleidsterreinen; het is nu al ingewikkeld genoeg en staar je niet blind op het verzamelen van kentallen.
- Bedenk bij projecten of de aanleg van nieuwe systemen goed hoe je de kosten en baten wilt afwegen, is de laagste prijs zalig makend of laat je ook andere waarden meespelen.

Uit de discussie over de hobbels en knelpunten:

- Huidige wet- en regelgeving.
- Ontbreken van lef bij bestuurders en ambtenaren.
- Ontbreken van kennis bij beleidsmedewerkers en uitvoerders.
- De moeite die men - bij samenwerking - heeft van het waarderen van elkaars belangen.
- De onbekende risico's ten aanzien van de waterkwaliteit.
- Controle en handhaving.
- Communicatie richting de bewoners.
- Er is ook een zekere motivatie nodig van burgers en bedrijven; die krijg je niet zomaar.

Uit de discussie over kansen:

- Er lijken zich eigenlijk overal wel kansen voor te doen. Soms zijn dat hele ambitieuze projecten waarbij meerdere gemeenten, kennisinstututen en adviesbureaus betrokken zijn, maar ook hele kleine pragmatische problemen, bijvoorbeeld met betrekking tot de lozing van ijzerhoudend spoelwater uit de landbouw op het drukriool. Dit speelt in meerdere gemeenten en oplossingen zouden dan ook gezamenlijk verkent kunnen worden.
- Er zijn mogelijk ook kansen bij evenementen (zwarte cross).
- Er zijn wellicht kansen bij bungalowparken maar ook bij ziekenhuizen waar ook iets met medicijnen gedaan zou kunnen worden.
- Eigenlijk overal waar sprake is van overbelasting van het drukriool zou het systeem met helofytenfilters ontlast kunnen worden.

De resultaten van alle werkgroepen zijn als bijlagen 1,2 en 3 bij dit verslag opgenomen. Op basis van de door de deelnemers uitgevoerde “sticker-actie” kan tot de volgende prioritering van de aanbevelingen worden gekomen.

1. Om voorzichtig met een nieuwe aanpak te beginnen, door nu pilots op te starten en daarmee ervaringen op te doen. (circa 60% van de aanwezigen is deze mening toegedaan; circa 20% vindt dat we voorlopig het bestaande moeten behouden en 20% vindt dat we nu al met omvormen moeten beginnen)
2. Om vooral de andere stakeholders te betrekken als er nieuwe investeringen moeten worden gedaan.
3. Om in het planproces voldoende tijd en ruimte te creëren om de nieuwe oplossingen te onderzoeken.
4. Om te onderzoeken of combinatie van huishoudelijk afvalwater met andere organische afval(water)stromen mogelijk is.
5. Om nieuwe samenwerkingsafspraken te maken tussen de waterketenpartijen.

Als de belangrijkste hobbels en knelpunten worden gezien:

1. De huidige wet- en regelgeving.
2. De beschikbare capaciteit bij gemeenten.
3. Het ontbreken van kennis bij burgers en bedrijven om te kunnen participeren.
4. Het ontbreken van kennis omtrent de werking van systemen die gedeeltelijk uit conventioneel drukriool bestaan en gedeeltelijk uit decentrale oplossingen.
5. De controle en handhaving

Met betrekking tot locaties voor mogelijke pilotprojecten zijn er in totaal 18 mogelijke projecten/kansen benoemd. Het gaat veelal om situaties waarin het drukriool al overbelast is (of dreigt te worden) en recreatieparken willen uitbreiden of zich al uitgebreid hebben. Daarnaast zijn er een aantal projecten die juist vanuit duurzaamheid zoeken naar andere manieren om afvalwater te verwerken.

Afsluiting

Bert Palsma sluit de bijeenkomst. Hij benadrukt dat een deel van de aanbevelingen en benoemde knelpunten, zeker als deze algemeen van aard zijn, door STOWA en RIONED zullen worden meegenomen. Maar veel ervan, en zeker ook de uitvoering van de projecten, is de verantwoordelijkheid van de regio zelf. STOWA en RIONED kunnen wellicht in een enkel geval een rol spelen maar in de meeste gevallen lukt het simpelweg uit tijdgebrek niet. Iedereen zal vooral zelf aan de slag moeten gaan. Hij geeft aan dat het soms wel handig kan zijn om in een project het proces wat te stroomlijnen of specifieke kennis in te huren. Dat zouden dezelfde partijen kunnen zijn die STOWA ook inhuurt. Daarmee kunnen ook de ervaringen van eerdere projecten elders in het land worden benut.

Op 13 april zal er een landelijke platformbijeenkomst zijn waar het thema Nieuwe Sanitatie opnieuw centraal staat. U krijgt daarvoor een uitnodiging.

Bjartur Swart

Bijlage 1: Prioritering aanbevelingen werkgroepen

	groep	groep	groep	groep	groep	groep	groep	groep	groep
	1	2	3	4	5	6			
Beleidsaanbevelingen									
	totaal								
1. Bestaande behouden.	12	1	3	0	7	1	0		
2. Voorzichtig beginnen.	37	9	3	3	9	5	8	1	
3. Nu beginnen met omvormen.	12	1	2	2	1	4	2		
4. Nieuwe samenwerkingsafspraken zijn evident.	26	8	4	0	9	4	1	5	
Aanbevelingen voor projecten									
5. Letten op duurzaamheid.	16	0	4	3	6	2	1		
6. Andere afval(water) stromen betrekken.	11	2	2	2	1	4	0		
7. Andere beleidsterreinen betrekken.	14	3	5	0	3	0	3		
8. Andere stake holders betrekken.	33	8	9	0	4	4	8	2	
9. Geef ruimte aan een open planproces.	29	5	7	2	9	5	1	3	
10. Maak een goede kosten-baten analyse	20	1	3	0	6	4	6		
Aanbevelingen voor de landelijke onderzoeksagenda									
11. Onderzoek de relatie inzameling van afvalwater en de verwerking.	10	3	1	0	4	0	2		
12. Onderzoek de combinatie van afvalwater en andere organische (afvalwater)stromen	29	8	9	4	4	4	0	4	
13. Onderzoek de volksgezondheids- en diergezondheidsaspecten van decentrale systemen.	20	4	6	2	5	3	0		
14. Verzamel kentallen	5	0	0	0	2	0	3		
Aanbevelingen organisatie									
15. Afvalwaterbeheer kan in ook handen worden gelegd van regionale collectieven / bedrijven.	10	1	4	0	4	0	1		
Overige aanbevelingen									
16. Onderzoek technische prestaties en beheer en Onderhoud						7			
17. Streef naar een meer flexibel systeem						8			
18. Er zou een overgangsregeling moeten komen naar de nieuwe omgevingswet				4					
19. Er zou aandacht moeten zijn voor de overdracht van kennis en ervaringen uit pilots				4					
20. In elke regio zou er onderzoek moeten komen naar kansen en knelpunten				3					
21. Er met met name ook aandacht zijn voor probleemstoffen (medicijnen)		4							
22. Focus op bedrijven en koppel deze af									5
23. Spreek bewoners aan op gedrag									3

Bijlage 2: Prioritering hobbels en knelpunten werkgroepen

	groep 1	groep 2	groep 3	groep 4	groep 5	groep 6
Hobbels en knelpunten						
	totaal					
1. Toename diversiteit systemen	3	1	0	1	0	1
2. Onvoldoende beschikbare capaciteit bij gemeenten	2	3	9	2	4	3
3. Kapitaalvernietiging.	14	3	3	0	8	0
4. Korte termijn investeringshorizon.	5	0	4	0	0	1
5. Ontbreken kennis (bij burgers/bedrijf.)	25	3	7	9	2	3
6. Ontbreken kennis werking hybride systemen.	4	22	6	5	0	6
7. Ontbreken centrale keuzes	12	0	4	0	1	7
8. Huidige wet- en regelgeving.	1	30	7	4	0	8
9. Controle en handhaving.	5	18	3	10	0	1
10. Bedrijfszekerheid.	12	3	4	0	1	4
11. Bestuurlijke lef					2	2
12. Draagvlak ontbreekt					3	
13. Te duur					2	
14. Te weinig geld voor experimenten		3				4
15. Ontbreken van kennis huidige systeem		3				
16. Werkin huidige systeem komt in gevaar bij decentrale oplossingen		1				
17. Moeite met waarden van elkaar belangen		3				
18. Er is geen goede communicatie met burger om nieuw systeem toe te passen					5	

Bijlage 3: Inventarisatie mogelijke pilotlocaties/ kansen

nr	gemeente	locatie	urgentie	probleem	type oplossing
1	Voorst	Avervoordseweg De Vecht	groot	tank- en wasplaats bij loonwerker ; kan niet op drukriool	helofyten na vetscheider
2	Zutphen	Oldebroek	beperkt	bij renovatie (rood voor rood) is aansluiting op drukriool niet doelmatig	septictank / helofyten
3	Barneveld	De Glind	groot	afvoer hemelwater op persleiding --> drukriool kan niet mere afvoeren naar persriool bij regenval	afkoppelen verhard opp. of afvalwater de Glind lokaal zuiveren
4	Ermelo	gehele gemeente	beperkt	uitbreiding recreatieterreinen	?
5	Ermelo	gehele gemeente	beperkt	overbelasting drukriool bij regenval	afkoppelen hemelwater
6	Nijkerk	Doonsteeg		Nieuwe woonwijk wil EPC 0 halen	Nieuwe Sanitatie - productie biogas
7	Bronckhorst	Omgeving lekkerbekje Vorden	beperkt	geringe capaciteit drukriool bij recreatiepark	lokale zuivering
8	Doetinchem	Ziekenhuis Doetinchem	groot	nieuwbouw ziekenhuis bij voorkeur aandacht voor medicijnresten	?
9	Bernheze			vervanging bestaande drukriool	scheiding , hergebruik, riothermie
10	Wierden		groot	huidige rietveld bij camping is na uitbreiding te klein	aansluiten op riool of decentraal
11	Wierden		groot	recreatiepark in drinkwaterbeschermingsgebied breidt uit van 100 naar 200 panden; capaciteit riool onvoldoende	decentraal
12	Hellendoorn	cluster M. Werkmanstraat	beperkt	optimalisatie systeem	afkoppelen drukriool
13	Zwartewaterland	gehele gemeente	beperkt	lozing ijzerhoudend spoelwater op drukriool	?
14	Ede	gehele gemeente		overbelasting drukriool	afkoppelen grote lozers
15	Voorthuizen			Maisdoolhof (speeltuin) wil eigen afvalwater duurzaam zuiveren	decentraal
16	Oost Gelre	lichtenvoorde	groot	recreatiepark wil uitbreiden, geen capaciteit op drukriool	decentraal
17	Lochem	Exel	geen	onderzoek mogelijkheden afkoppeling drukriool	decentraal
18	Lochem	Armhoede	geen	onderzoek mogelijkheden afkoppeling drukriool	decentraal